

доц. д-р РУМЯНА НЕЙКОВА
ТЕХНИЧЕСКИ УНИВЕРСИТЕТ – ГАБРОВО

**СТРУКТУРНИ ИЗМЕНЕНИЯ И ДИНАМИКА НА ПРОИЗВОДИТЕЛНОСТТА В
ПРОМИШЛЕНОСТТА В УСЛОВИЯТА НА ГЛОБАЛИЗИРАЩА СЕ ИКОНОМИКА**

**STRUCTURAL CHANGES AND DYNAMICS OF THE PRODUCTIVITY IN THE INDUSTRY
OF CONDITIONS OF GLOBALIZED ECONOMY**

Assoc. Prof. Dr. RUMYANA NEYKOVA
TECHNICAL UNIVERSITY – GABROVO

Abstract: In this article are investigated the structural changes and the dynamics of the productivity in the industry of the Republic of Bulgaria. The productivity is on the basis of the competitiveness of the industrial enterprises. In order to evaluate its extent and the approaches that have to be made for its increase it is necessary to make an analysis using the statistical methods on the extent of sections and subsections and to trace the main tendencies and the reasons for them.

Key words: structural changes, dynamics of the productivity in the industry, productivity on the basis of produced production, productivity on the basis of added value, tendencies in the development of the productivity.

Въведение

Засилващата се глобализация и стагниращата производството глобална криза поражда потребност от коренно преосмисляне на подходите в управлението на промишлеността и на показателите за оценяване на резултатността от нейното функциониране, в т.ч. на нейните сектори, подсектори и групи икономически дейности. През последните години на ХХ и началото на ХХІ век вниманието беше насочено изключително към обобщаващите показатели и особено към конкурентоспособността на икономиката и на промишлеността. Такъв подход е подходящ, защото се оценява макрорамката, в която се развива промишлеността и нейното вписване в националната икономика. „Високата производителност не само поддържа високи нива на доходи, но и дава възможност на гражданите да избират повече свободно време вместо дълъг работен ден. ... Единствената смислена концепция за конкурентоспособност на национално равнище е националната

производителност” (5, с. 19). А тя (националната производителност) зависи от конкурентоспособността на секторите на националната икономика и по-точно от способността на предприятията да генерират висока производителност на труда и да поддържат устойчив темп на нейното нарастване. Затова успешното развитие на българската индустрия, на нейните сектори и фирмите, няма друга алтернатива извън осигуряване на конкурентоспособен растеж (4, с.5).

В настоящото изследване акцентът е върху секторната производителност, но тя не може да се анализира и характеризира без да се отчита връзката ѝ с националната производителност и производителността в отделните предприятия от сектора, които я формират. Нейното изучаване дава възможност да се разкрият и анализират фактори, които при определени условия и бързо развиваща се агресивна бизнессреда, дават позитивно или негативно отражение върху развитието на цялата икономика и съответно върху нейната конкурентоспособност. И макар тази тема да изглеждаше изчерпана, в

условията на глобализация на световното стопанство, на настъпваща глобална финансова криза и интеграция на България в пазара на Европейския съюз, през последните 10 – тина години, производителността се формира под влиянието на коренно различни фактори и условия. Те трябва да се изследват с оглед на оцеляването и стабилизирането на икономиката и нейните предприятия. Тази потребност е още по-належаща в неясната ситуация на задаващата се глобална криза, която до голяма степен е резултат от финансовата и вещае рецесия.

Изложение

Измежду комплексните определители на конкурентоспособността за реалния сектор, водещо значение има производителността – показател, който сравнително най-точно отразява степента на оползотворяване на материалните и трудовите ресурси за определен период от време. Производителността е сложна икономическа категория, която има относително най-голям дял при формирането на добавената стойност и brutния вътрешен продукт. Тя е в основата на благосъстоянието на обществото и отразява нагласата на отделната личност, на групата, на целия колектив да влагат труда си по възможност най-ефективно, както и да оползотворяват по най-добър начин останалите фактори на производството. Производителността е основна детерминанта на жизнения стандарт на нацията и характеризира уменията да се използват ефективно основните ресурси – труд и капитал (6, с.18-19). Не случайно в настоящото изследване на производителността на труда вниманието е насочено към преработващата промишленост. За периода 2001 – 2007 г. обемът на произведената продукция в този сектор от 17 042 млн. лв., достига до 42 867 млн. лв., при общ обем за индустрията през 2007 г. 51 294 млн. лв., (83,6 %), а brutната добавена стойност е около 19

%, като се има предвид, че промишлеността създава общо 31% от добавената стойност за българската икономика (1, с.7 ; 7, 2008 г. с. 136) .

В условията на силно глобализираща се европейска и световна икономика, отделните държави могат да подобряват производителността си, като се специализират в онези сектори на промишлеността, където са по-продуктивни и внасят стоки и услуги в сектори, където са по-ниско производителни. Повишаващият се национален дял в световния износ е свързан със жизнения стандарт, само когато увеличаващият се износ от сектори на икономиката, постигащи високи нива на производителност, допринася за ръста на националната производителност (6, с.68).

Опитът на развитите европейски страни и на САЩ показва, че по-високата производителност на труда е източник на по-ефикасен и траен растеж на brutния вътрешен продукт. Така например, „След 1975 до към 1994 г. производителността на труда в ЕС растеше по-бързо в сравнение с тази на САЩ и достигна почти 80% от тяхното ниво. След това обаче, динамиката затихва и към 2001 г. нивото ѝ спада до 73% от американското. Най-висока е производителността на труда в Белгия - 92 % от американската и в Ирландия - 87 %, а най-ниска в Португалия - 48 % от американската и в Гърция – 59 %” (4, с. 87). През 90–години на миналото столетие около 50% от прираста на brutния вътрешен продукт в ЕС-15 е постигнат чрез повишаване на производителността на труда в Германия – целия прираст на brutния вътрешен продукт, а в САЩ – 77%. В случая изчисленията са направени на базата на средносписъчния състав на заетите лица. Още по-добри и точни резултати се получават, когато производителността се изчислява на базата на отработените човекочасове (3, с. 137), но такава информация през последните години на миналия и началото на настоящия век не

се обявява официално и се събира много трудно.

Посочените по-горе данни показват големите различия в равнището на производителността на труда между европейските държави, а следователно и върху темповете на растежа на brutния вътрешен продукт. В същото време, като се отчитат постигнатите резултати до сега по отношение на ръста на производителността на труда в тези държави, основателно може да се постави под съмнение възможността да се осъществи Лисабонската стратегия, в частта ѝ за производителността на труда в Европейския съюз, според която тя трябва да достигне нейното американско равнище през 2010 година.

Като се има предвид ролята на производителността на труда, като фактор за растежа на brutния вътрешен продукт и повишаване жизнения стандарт на обществото, следва да се оцени потребността от сериозен преглед на състоянието на производителността във водещите сектори и подсектори на промишлеността, с цел да се очертаят тенденциите и да се дефинират насоки за нейното повишаване.

Ретроспективният анализ върху състоянието и развитието на производителността в промишлеността у нас за периода 2001 – 2007 г. показва трайна тенденция на положително развитие, макар с известни колебания по години, през наблюдавания период.¹ В настоящото изследване анализът се извършва на две равнища – по отношение на производителността в промишлеността и по отношение на производителността в нейния основен подсектор - Преработваща

---

¹Таблиците и графиките са съставени въз основа на информация за състоянието на производителността в сектор промишленост и нейните подсектори и групи по икономически дейности от издания на НСИ - България 2006. Социално-икономическо развитие. НСИ, С., 2007. Статистически справочници от 2004, 2005, 2006, 2007 и 2008 г. Материали от Интернет, разработки на Център за икономическо развитие и др.

промишленост, като се използват две бази за изчисленията, съответно „Обем на произведена продукция” и „Величина на добавената стойност”. Сравненията и съпоставките за ръста на производителността на труда са направени спрямо фиксирана база (в случая 2001 г.) и спрямо предходна година. Анализът на скоростта и интензивността на развитие на процеса на нарастване на производителността на труда в промишлеността, в нейните подсектори и групи икономически дейности се извършва чрез индексния метод (2, с. 38).

Анализът на индексите на производителността на база „Обем на произведена продукция” дава основание да се оцени тенденцията в нейното развитие. Този традиционен показател обаче, не е достатъчен, за да се правят заключения и изводи за резултатността на промишлените предприятия. Необходимо е да се отчита и приноса, който се измерва с показателя „Величина на добавената стойност”, т.е. какво количество добавена стойност се създава чрез тази производителност и какво е нейното отражение върху brutния национален продукт.

Анализът на производителността в промишлеността през призмата на обема на произведената промишлена продукция и създадената добавената стойност дава възможност да се прогнозира и конкурентоспособността на сектора и на подсекторите.

Резултатите от изследването на производителността, чрез индексния метод на база произведена продукция и добавена стойност, за предходна година и спрямо базова 2001г. са следните² (вж. табл.1):

---

² За настоящото изследване е използвана официална статистическа информация, собствено проучване на автора и данни от информационната система за българските индустриални предприятия BEIS.

Табл. 1. Индекси на производителността на труда в промишлеността

Години	Производителност на труда, изчислена при база:			
	обема на продукцията		добавената стойност	
1	2	3	4	5
	Спрямо предходна година	Спрямо 2001 г.	Спрямо предходна година	Спрямо 2001 г
2001	100.0	100.0	100.0	100.0
2002	109.5	109.5	94.8	94.8
2003	110.7	115.8	103.2	97.8
2004	113.0	130.0	101.9	99.7
2005	110.8	144.0	104.3	104.1
2006	100.0	144.0	98.4	102.4
2007	109.8	158.1	110.3	112.9

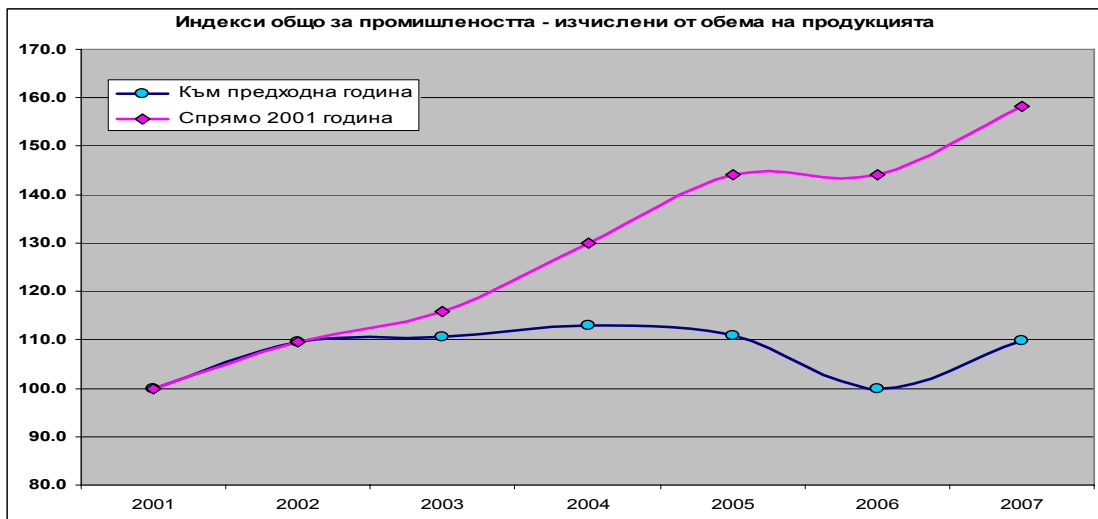
От информацията в таблицата се вижда, че когато производителността се изчислява на база 2001г. (колона 3 и колона 5), резултатите са по-благоприятни. Производителността на труда, изчислена на база „обем на продукцията” показва неравномерно, но постоянно нарастване, което през 2007 г. достига съответно с 158,1% или увеличение с 58.1 % спрямо изходната база от 2001г. Производителността на труда, изчислена на база „добавена стойност” показва леко спадане през първите три години от наблюдавания период, но през следващите три достига 112,9% или увеличение с 12,9% спрямо изходната база от 2001г.

Високият процент на нарастването на производителността на труда спрямо фиксирана изходна база (в случая 2001г.) се дължи на ниската база за сравнение, защото периода 2000 – 2001 г. се определя като „оттласкване” от дъното на икономическата криза през това време. През периода постепенно се усеща подем в производството, но този ръст не може да компенсира загубените икономически позиции от 1989 – 1991 г. Нещо по-вече, производителността на равнище национално стопанство за 2001 г. достига 95% от равнището на производителността през 1995 г..

Същото се отнася и за производителността в промишлеността и ако някъде има известно нарастване, то се дължи не толкова на нейното реално повишаване, колкото на намаляването на заетите в производството.

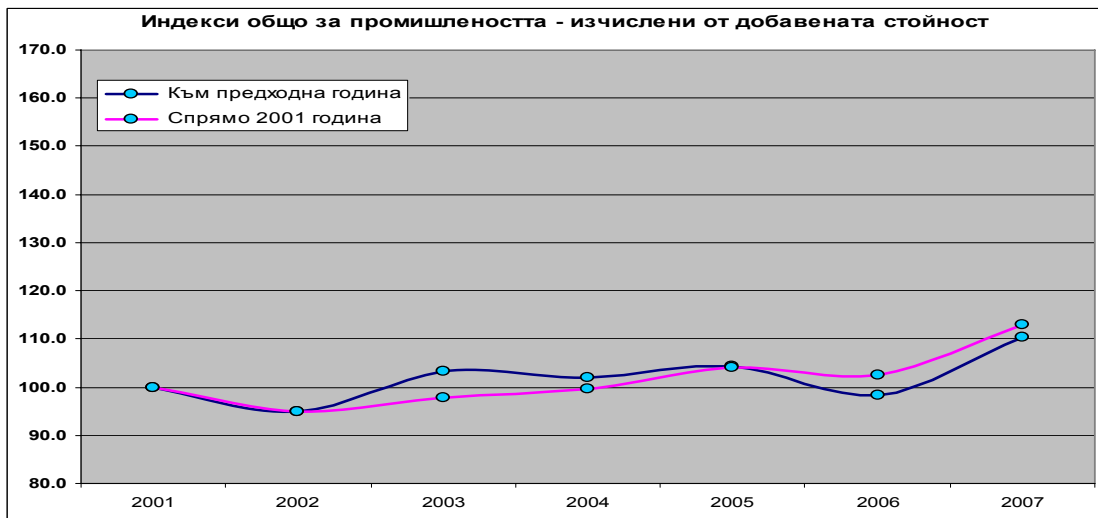
Значително по-слабо е нарастването на производителността на труда при изчисленията спрямо предходната година, дори се отбелязва известен спад през 2005, а през 2006 този спад достига до базовото равнище от 2001 г. (вж. фиг. 1). На графиката ясно се различава разделянето на двете линии, които маркират темповете на нарастване на производителността спрямо предходната година и спрямо базовата 2001 г.. Особено голяма е разликата във величините на производителността на труда, изчислена на база предходна година и на база 2001 г. през 2005, 2006 и 2007 г.

По-различна е ситуацията при изчисляване на производителността спрямо добавената стойност (вж. фиг.2). В случая разликата в темповете на нарастване, изчислени спрямо предходната година и спрямо базовата 2001 г. не са така големи. За някои години от наблюдавания период данните дори съвпадат (Например, за 2002 и 2005 г.).

Фиг. 1

По-значителни са разликите във величината на производителността на труда, изчислена спрямо предходната година и спрямо базовата 2001 г., за 2003 и 2006 г., което ясно личи от графиката на фиг. 2 .

Фиг. 2

През 2002 г. има общ спад на производителността с 5,2 % изчислена по отношение на предходна година и по отношение на базовата 2001 г., както и през 2006, съответно с 5,9% и 1,7 %. За 2007 г., обаче, се отбелязва нарастване на производителността изчислена както по отношение на предходна година и по

отношение и на базовата 2001 г., съответно с 10,3 % и с 12,9%.

В резултат на анализа на индексите на производителността на труда общо в промишлеността, както по отношение на предходна година, така и на постоянна базова 2001 г., може да се направи изводът, че производителността на труда в сектора, макар и с бавни

темпове, нараства. Зад обобщаващите цифри обаче, се крие различна информация за производителността в отделните подсектори – при някои от тях тя може да е висока, а при други да има застой, дори спад. Това обяснява потребността от по-задълбочено и детайлно изследване на производителността в основните структуроопределящи подсектори на промишлеността – преработващата, добивната и производството на ел.енергия, газ и вода. Измежду трите подсектора, най-голям относителен дял в общото промишлено производство и във формирането на брутния вътрешен продукт има преработващата промишленост, поради което вниманието е насочено към нея (табл. 2). Конкретизацията е необходима, за да се направи по-нататък преценка и евентуална прогноза за темповете на нарастване на производителността и на брутния вътрешен продукт.

В преработващата промишленост, чиито обем на производство през 2006 г.

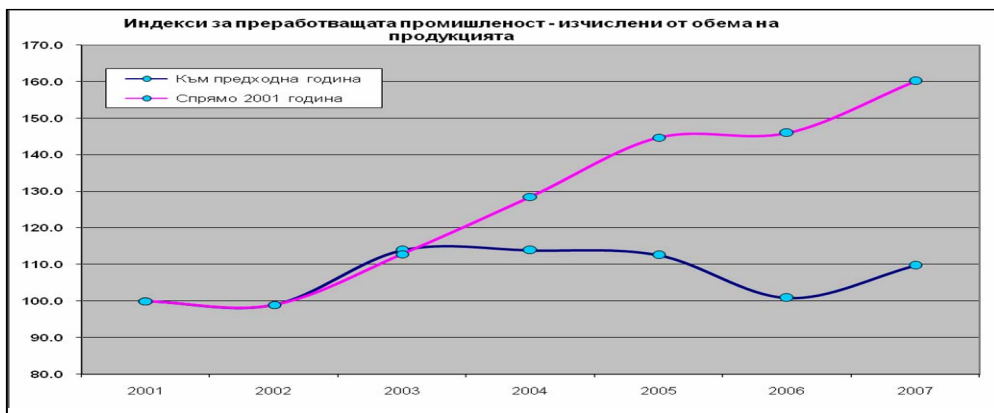
достига до 83,6 % от обема на общото промишлено производство (таблица 2, колона 7), индексите на производителността на труда за периода 2001 – 2007 г. показват значително увеличение. То е много силно изразено и дори впечатляващо при изчислението на производителността по отношение обема на произведената продукция. Така например, при база 100,0 за 2001 г., нарастването на производителността достига 160,2 през 2007 г., или това е увеличение с 60,2 %. В сравнение със средния темп за промишлеността (табл. 1), нарастването на производителността в преработващата промишленост в случая е с 2,1% по-голямо. Брутният вътрешен продукт, създаван от преработващата промишленост (колона 6 на таблица 2) също бележи нарастване, почти за всички години от наблюдавания период, с изключение на 2004 г., когато има спад и в добавената стойност (колона 4 на табл. 2).

Табл. 2 Индекси на производителността на труда и на обема на брутния вътрешен продукт в преработващата промишленост

Години	Производителност на труда, изчислена при база Обема на продукцията		добавената стойност		Брутен вътрешен продукт предходна година	Дял от общо промишлено производство (%)
	Спрямо предходна година	Спрямо 2001 г.	Спрямо предходна година.	Спрямо 2001 г.		
1	2	3	4	5	6	7
2001	100.0	100.0	100.0	100,0	100,0	79.8
2002	99.0	99.0	97.7	100.0	106,5	78.6
2003	113.9	112.8	106.6	97.6	111,2	80.0
2004	113.9	128.5	100.4	104.1	101,8	81.5
2005	112.6	144.7	107.3	104.5	106,8	83.4
2006	100.9	146.0	100.4	112.1	108,2	84.0
2007	109.7	160.2	112.3	112.4	115,4	83.6

И в същото време индексите на производителността на труда, изчислена на база предходна година показват значително по-ниски резултати – през 2002 има спад в сравнение с базовото равнище през 2001 г., за периода 2003 и 2004 г. има застой в

ръста на производителността (колона 2 на таблица 2), а през 2005 и 2006 г. е регистриран сериозен спад (съответно с 1,3 и 11,7), който през втората година почти достига базовото равнище от 2001 г., (фиг3).

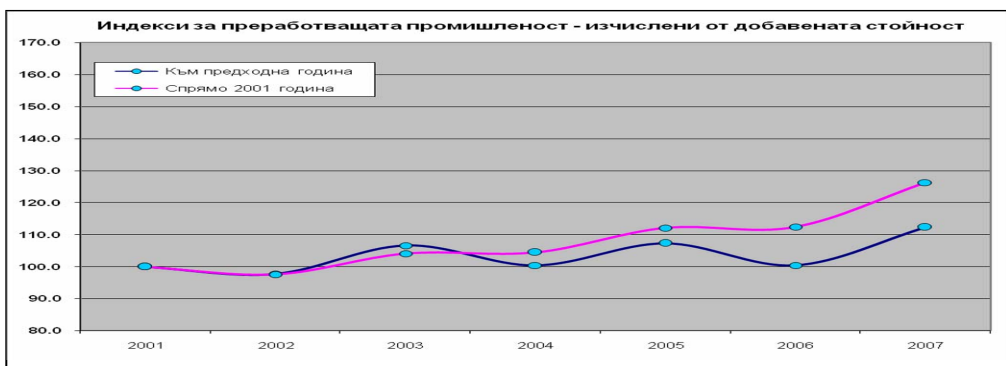
Фиг. 3

През 2007 г. обаче, производителността нараства, а заедно с нея и създавания брутен вътрешен продукт.

Индексите за производителността на труда, изчислени на база добавена стойност също показват нарастване на производителността на труда, но със значително по-бавни темпове (фиг. 4), а в някои случаи има спадове. От графиката е видно е, че за 2002 г.

производителността спада, както при изчисленията спрямо предходната година, така и спрямо базовата 2001, съответно с 1% и с 2,3 %.

Най-голямо е увеличението на производителността на труда в преработващата промишленост през 2007 г., съответно с 12,3 % при база предходна година, и 12,4 % при база 2001 г.

Фиг 4

Направеният анализ на производителността на труда в преработващата промишленост показва, че в края на изследвания период (2007 г.), тя нараства в сравнение с 2001 г.. Едновременно нараства създаваната промишленост, дава възможност да се направят следните изводи и заключения:

Първо. Данните от изследването показват силна динамика и променяща

добавена стойност и брутния вътрешен продукт.

Изводи и заключения

Изследването на производителността на труда в промишлеността и в нейния основен подсектор - преработващата се структура на производителността, в съответствие с промените в националната, Европейската и световната бизнессреда.

Второ. Анализът на производителността на труда по отношение на фиксирана база (в случая 2001 г.), като при изчисленията се използва показателя „обем на произведената продукция“, показва значително по-високи темпове на растеж, защото базата за сравнение е твърде ниска, тъй като 2001 г. е в края на кризисния период. С отдалечаването от базисната година, бизнессредата, условията на труд и поведението на пазарите много бързо се променят, което създава впечатлението, че има рязко нарастване на производителността и всички благоприятни последици от това. Реалността обаче, не е точно такава, защото информацията показва, че едва в средата на 2004 г. се достига обема на производството от 1995 г..(8, 2007, с.163)

Трето. Анализът на производителността на труда по отношение на добавената стойност при фиксирана база (2001 г.) показва, че величините на производителността на труда са значително по-реалистични, когато при изчисленията се използва показателя „обем на създадената добавена стойност“, защото отразява връзката и зависимостта между производителността и създадената чрез нея добавена стойност, която пряко се отразява върху обема на brutния вътрешен продукт.

Четвърто. Анализът на производителността на труда, изчислена на базата на предходната година, показва както по отношение на обема на произведената продукция, така и по отношение обема на добавената стойност, че величините са значително по-реалистични, защото отразяват съпоставките между два съседни периода, където условията на труд и характера на бизнессредата са твърде сходни и не съществува такава рязка граница, както при фиксираната база

Пето. Използването на сравнителните методи за анализ на динамиката на производителността на труда показват положителни резултати, но в сравнение с резултатите на другите страни членки на ЕС, България се намира на последно място по обем на произведена добавена стойност на едно заето лице в преработващата промишленост, а следователно и по отношение на производителността на труда. В България един зает произвежда 9.7 хил. лв. добавена стойност, а в страните от ЕС този показател е около 9 пъти по-висок (1, с.22). Тази тревожна констатация е сериозен сигнал за коренна промяна на политиката по отношение на производителността на труда.

Използвана литература:

- [1] Анализ на конкурентоспособността на българските промишлени предприятия. Министерство на икономиката и енергетиката. София, 2007 г.
- [2] Димова, Д., Статистически методи в управлението, „Габрово Принт“, Габрово, 2005 г.
- [3] Икономиката на България и Европейският съюз – стратегия за догонващо икономическо развитие до 2020 година. ИИ на БАН, Фондация „Фридрих Еберт“, София, 2003
- [4] Илиев, Йосиф. Конкурентоспособния растеж – главно предизвикателство пред българската промишленост. В Сборник с доклади „Конкурентоспособен растеж на българската индустрия“. УИ „Стопанство“, С., 2008 .
- [5] Портър, М., Конкурентното предимство на нациите. Изд. „Класика и стил“, С., 2004
- [6] Рибов, М., Във фокуса на вниманието – националната конкурентоспособност. В Сборник с доклади „Конкурентоспособен растеж на българската индустрия“. УИ „Стопанство“, С., 2008
- [7] Статистически справочници, НСИ, София, 2004, 2005, 2006, 2007, 2008
- [8] България 2005, 2006, 2007. Социално-икономическо развитие. НСИ, София, 2004, 2005, 2006,